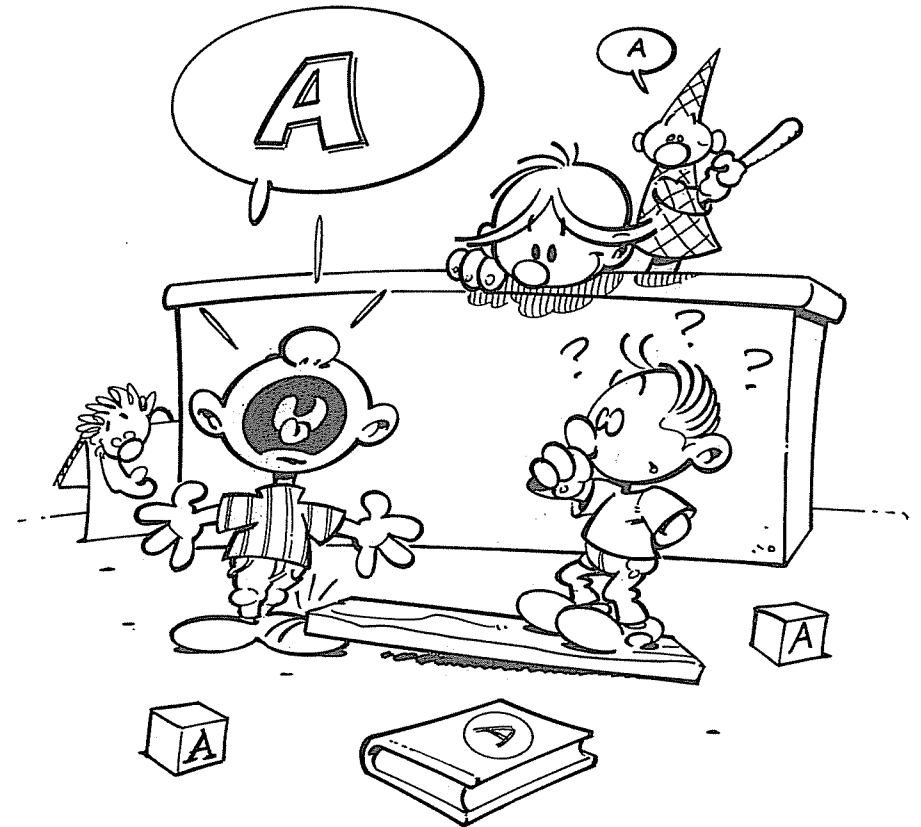

— H O O F D S T U K

5

De taalontwikkeling

De taalontwikkeling wordt benaderd vanuit twee invalshoeken. In paragraaf één ligt het accent op passief taalgebruik: *luisteren en begrijpen*. Daarna komt de praktijk aan bod: luisteren naar een verhaal, poppenspel, boeken en taalspelletjes. Paragraaf twee behandelt de ontwikkeling van het *actief taalgebruik*, met aandacht voor taal als spontaan uitdrukkingsmiddel en als communicatiemiddel, voor de relatie tussen taal en denken en voor taalactivering via een aantal activiteiten en spelletjes.

Vanuit diverse vakgebieden is er veel belangstelling voor het fenomeen 'kindertaal'. Dat is niet verwonderlijk, want de taalontwikkeling is immers even belangrijk voor de algemene ontwikkeling van kinderen als de lichamelijke, emotionele, sociale en cognitieve ontwikkeling.

Uit onderzoek naar de taalontwikkeling bij jonge kinderen blijkt dat bij alle kinderen het taalverwervingsproces op dezelfde manier verloopt. Ze beginnen met brabbelen, van de meest uiteenlopende klanken zoals de a, de p, komen ze tot de meer differentiatie in klanken. Van de éénwoordzin naar de meer uitgebreide zinnen.

Kinderen leren taal door nabootsing van de taal in hun omgeving. Dat gebeurt in hun spontane spel, bij het vertellen, bij het communiceren. Een kleuter doet echter meer dan louter imiteren. Door de taal die hij in zijn omgeving hoort na te bootsen, ontdekt hij een systeem dat daar blijkbaar achter zit. Zo komt het dat een kleuter op een bepaald moment zegt: 'Ik valde van de stoel.' Hij heeft die zin nog nooit gehoord, maar hij heeft al enige wetmatigheid ontdekt in het taalsysteem. Namelijk dat woorden die aangeven dat iets vroeger gebeurd is, vaak een -de of -te krijgen zoals: speelde, waste, enz. Ze kennen echter de uitzonderingen op die regel nog niet.

Algemeen wordt aangenomen dat een kleuter van ongeveer vier jaar het systeem redelijk beheerst en alleen nog behoefte heeft aan uitbreiding en verdieping.

Taal is meer dan een formeel systeem van afgesproken klanken en tekens. De taal heeft in een mensenleven verschillende functies.

- Door praten over de dingen, leren we die dingen kennen en benoemen: we *geven zin* aan onze omgeving.
- De taal biedt ons een *ordeningssysteem* voor onze ervaringen, waardoor we greep krijgen op de werkelijkheid.
- We hanteren de taal ook als communicatiemiddel. Onze ervaringen willen we aan anderen meedelen, we zoeken contact met anderen door de taal.
- Door middel van de taal leren we onze ervaringen, gevoelens en emoties benoemen en uitdrukken: taal is *expressiemiddel*.

Het leren door praten en luisteren gaat het hele leven door. Onze taalontwikkeling evolueert naarmate onze ervaringswereld zich uitbreidt en naarmate we lid worden van meer communicatieve gemeenschappen. Vanuit dat standpunt bekeken staat een kleuter nog vrijwel aan het begin van zijn taalontwikkeling.

Veel en correct praten met kleuters betekent aanvoer van passieve woordenschat. Door imitatie zal deze passieve woordenschat spontaan omgezet worden in actieve woordenschat.

Een rustige omgeving waarin een kleuter zich in actief contact met de dingen kan en mag uitleven, zal hem uitnodigen om te praten op zijn niveau.

Aan de taalontwikkeling van het kind zitten twee aspecten:

- het begrijpen of de passieve taalontwikkeling;
- het zelf praten of de actieve taalontwikkeling.

Op zijn ontdekkingstochten leert een kind de dingen kennen, benoemen en ordenen doordat er met hem gepraat wordt. Naarmate hij kansen krijgt om zijn ervaringen uit te breiden en naarmate hij tot interactie komt met zijn omgeving, ontwikkelen zich zowel passieve als actieve taal.

Wat is nu de doelstelling bij de kleutergroepen op gebied van taal? We kunnen deze doelstelling in één woord, maar dan ook zeer algemeen uitdrukken: *taalbeheersing*.

Om deze algemene doelstelling te bereiken zullen de kleuters verschillende stappen moeten zetten.

Luisteren naar en begrijpen van gesproken taal

- Thuis was een peuter gewend om individueel aangesproken te worden. Dit verandert als hij op school komt, nu wordt hij aangesproken in de groep. Luisteren wordt daardoor alleen al moeilijker.
- In de nieuwe omgeving zal het niet altijd gemakkelijk zijn om de nodige concentratie op te brengen om te luisteren.
- De schooltaal kan afwijken van zijn thuistaal, dit vormt dan een bijkomend probleem om de situatie te begrijpen.
- Soms is de formulering niet aangepast aan het begripsvermogen van kleuter en dat brengt hem in verwarring.
- Gericht luisteren naar niet-talige geluiden moet een kleuter leren, liefst door middel van een aantrekkelijke spelvorm.
- Als hij naar enkelvoudige en later naar meervoudige opdrachten kan luisteren en deze correct uitvoert, is de doelstelling op het gebied van het luisteren bereikt.

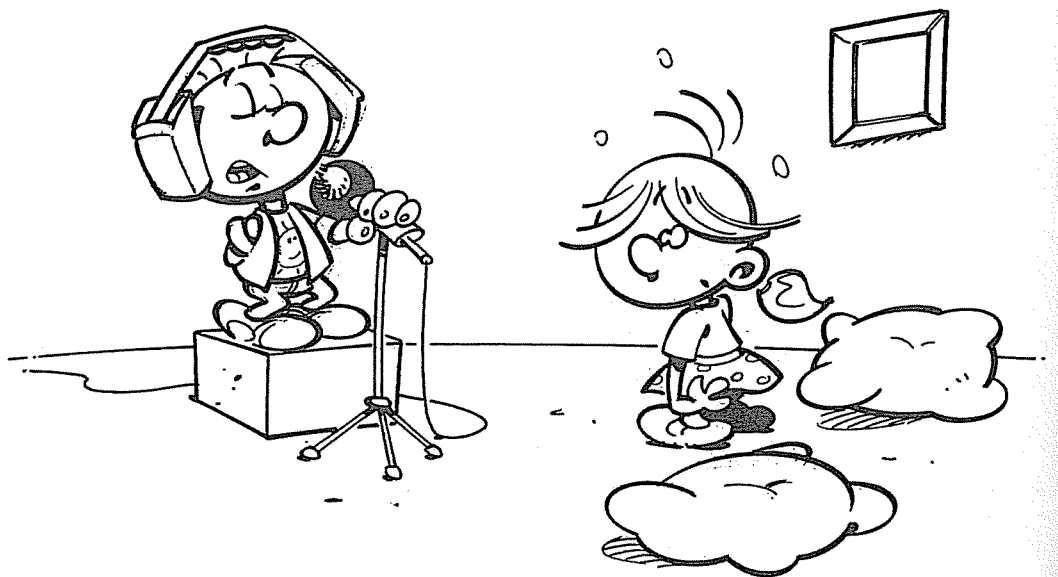
Zich spontaan uiten door middel van taal

- Aanvankelijk zullen kinderen met lichaamstaal uitdrukken wat ze kwijt willen of wat ze willen bereiken: door huilen, vriendelijk of boos kijken, slaan, strelen. Het is niet altijd gemakkelijk om alle non-verbale signalen van kleuters goed te decoderen.
- Met éénwoordzinnen zal een peuter de dingen benoemen, antwoord geven op vragen, zelf vragen stellen.
- Ondermeer door uitbreiding van de woordenschat zullen langzamerhand tweewoordzinnen verschijnen.
- Wanneer de uitbreiding naar drie woorden is begonnen, zal er vlug sprake zijn van vier- en meewoordzinnen.
- Nu gaat de ontwikkeling zeer snel: de woordenschat wordt adequaat gebruikt, de kleuters vormen langere en meer volledige zinnen.
- Het praten van jonge kleuters is gebonden aan de realiteit. Ze praten over concrete dingen die ze op dit moment waarnemen.

- Later zullen ze ook vertellen over ervaringen die voorbij zijn of over dingen die nog moeten gebeuren. Aanvankelijk zal het gebruik van begrippen van ruimte en tijd veel verwarring geven. Zo worden de begrippen morgen en gisteren heel lang door elkaar gebruikt.

Communiceren met anderen

- Kleuters zijn egocentrische wezentjes. Aanvankelijk praten ze alleen voor en met zichzelf: ze hebben in hun spontaan spel niet altijd behoefte aan luisteraars en vragen niet altijd respons op wat ze zeggen.
- Het zich kunnen uitdrukken in verstaanbare taal is noodzakelijk om met anderen een gesprek aan te gaan.
- Soms gaat praten met vertrouwde personen al heel vlot. Zodra het op school komt wordt een kind geconfronteerd met een groot aantal 'vreemde' personen. Dit kan de communicatie bemoeilijken.
- Om op een bevredigende wijze te communiceren moeten het denken en het spreekritme op elkaar afgestemd zijn.
- Een aantal spelregels moet in acht genomen worden in een gesprek met anderen, bijvoorbeeld zijn beurt afwachten. De kleuter moet dus een aantal vaardigheden beheersen om te communiceren met anderen.
- Reageren op wat anderen zeggen of vertellen is eveneens een aspect van de communicatie.

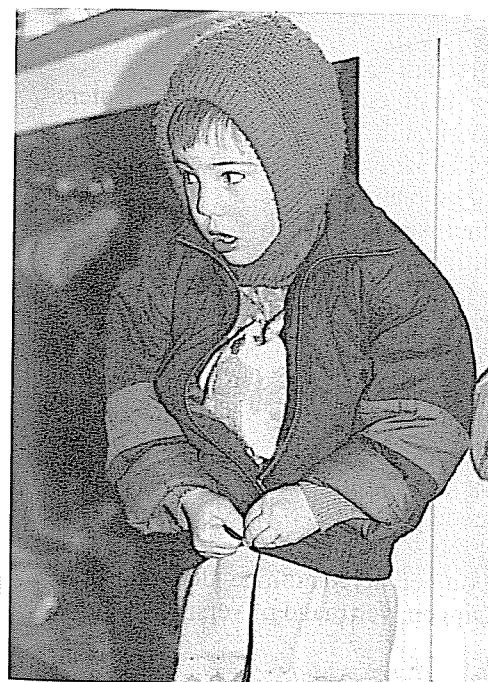

5.1 Luisteren en begrijpen

Wat de kleuter begrijpt als we tegen hem praten, is passieve taal. Het passief begrijpen van taal gaat vooraf aan het actief gebruiken van taal. Vraag je aan een peuter die nog geen verstaanbare woorden gebruikt: 'Waar is moeder?', Dan zal hij zijn moeder aanwijzen. Passieve taal verwerft de kleuter door luisteren en kijken. In het hoofdstuk over de cognitieve ontwikkeling bekeken we één bepaalde vorm van luisteren in het deelaspect over de auditieve waarneming. We hadden het daarin hoofdzakelijk over het luisteren naar geluiden. Meer bepaald naar niet-talige geluiden. Door het spelen met dergelijke geluiden verfijnt en oefent een kleuter zijn auditief waarnemingsvermogen. Het luisteren naar gesproken taal is een ander aspect van het luisteren, dat nu aan bod komt. Kinderen luisteren wanneer de situatie voor hen betekenis heeft en interessant is.

Mogelijkheden om de passieve taal van de kleuter te verrijken
De taalsfeer waarin de kleuter zich bevindt, speelt hierbij een belangrijke rol.

- De leerkracht moet in alle omstandigheden veel met de kleuters praten en vooral de dingen bij de juiste naam noemen.
- Aanvankelijk formuleert ze korte en eenvoudige zinnen of opdrachten. Afhankelijk van de mogelijkheden van de kleuters, hanteert ze een rijke woordkeuze en gebruikt ze volzinnen.
- De bezige kleuter voelt wat er gebeurt, de leerkracht ziet de dingen en hoort ze bij de juiste naam te noemen. In een voor de kleuters zinvolle situatie worden de woorden passief taalbezit.
- Als de leerkracht de kleuters kansen geeft om gevarieerde ervaringen op te doen, deze ervaringen uitbreidt door er met de kleuters over te praten, dan wordt de passieve woordenschat uitgebreid.
- Moeilijke woorden bestaan niet voor kleuters, als ze maar gebonden zijn aan de realiteit. Inge weet precies wat de leerkracht bedoelt met 'de warmwaterkraan', want ze heeft gevoeld dat er uit deze kraan warm water komt. Het frequent horen van dergelijke nieuwe woorden in concrete situaties, helpt de kleuters om ze te integreren in de passieve woordenschat.

Naast het dag-in-dag-uit scheppen van een rijke taalsfeer, kan de leerkracht de kleuters activiteiten aanbieden. Door goed luisteren, krijgt de passieve woordenschat vulling.

5.1.1 Luisteren naar een verhaal

Kleuters horen graag vertellen. Ze worden ondergedompeld in taal en worden emotioneel bij het gebeuren betrokken. Ze identificeren zich met de voorwerpen of personages uit het verhaal. Een goed verhaal geeft voedsel aan hun fantasie.

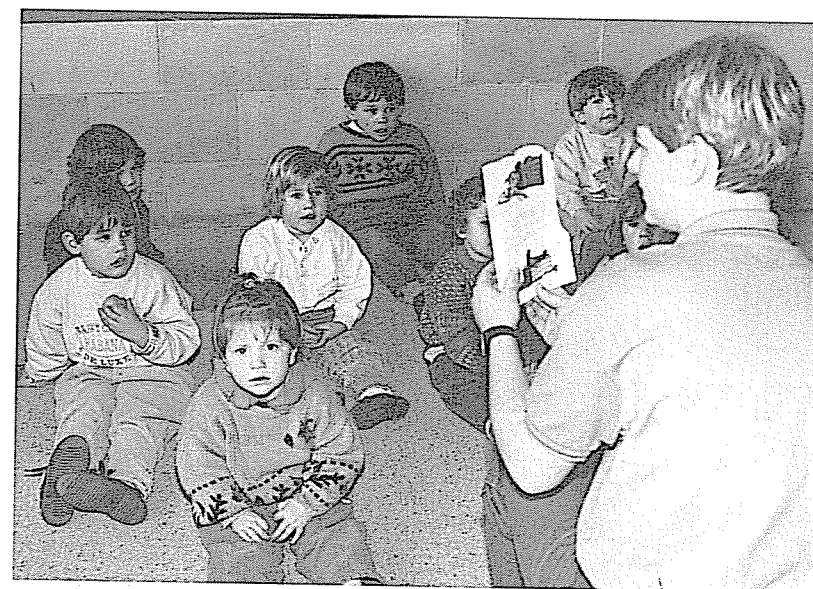
Keuze van het verhaal

- Bij jonge kleuters kan een voorwerp dat in de belangstelling staat, aanleiding zijn tot het fantaseren van een kort verhaal.
- Korte verhaaltjes uit het dagelijkse leven of aansluitend bij de ervaringen die de kleuters opdoen, zullen in de smaak vallen.
- Bij oudere kleuters kan de leerkracht eenvoudige fantasieverhalen vertellen. Alles kan als het binnen het bevattingsvermogen van de kleuters ligt en als het hen boeit.
- De start van het verhaal moet de kleuters meteen motiveren om verder te luisteren. De spanning wordt geleidelijk naar een hoogtepunt gebracht. De kleuters ontspannen in een rustige ontknopning of een bevredigend slot.
- Sprookjes komen pas aan bod als de kleuters er rijp voor zijn en er belangstelling voor hebben.
- De inhoud van het verhaal mag niet in strijd zijn met de menselijke waarden die gehanteerd worden.
- Angstaanjagende verhalen passen bij geen enkele leeftijdsgroep.

Suggesties voor het goed vertellen van een verhaal

- Om enthousiast te vertellen en dit enthousiasme op de kleuters over te brengen, moet de leerkracht het verhaal zelf goed kennen.
- Door haar houding en gebaren, door haar mimiek en intonatie, zal ze voor de kleuters kleur geven aan het verhaal.
- Haar verteltaal moet ze aanpassen aan het niveau van de kleuters. Ze vertelt in de tegenwoordige tijd, omdat de kleuters er dan directer bij betrokken zijn. Een goede verteltaal is ook concreet, levendig en traag.
- Spontane klanknabootsingen of handelingen door de kleuters zal de leerkracht niet verbieden maar in goede banen leiden.
- De jongste kleuters zullen soms evenveel genieten van het meebewegen, meezeggen en meedoen als van de inhoud van het verhaal.
- Er moet bewust aandacht zijn voor de taalverrijking en de taalbeheersing. Zo kunnen bepaalde woorden veelvuldig in het verhaal gebruikt worden.
- Verschillende technieken kunnen helpen om de kleuters te boeien: herhalingen, klanknabootsingen, vertraagd of versneld vertellen, eens een vraag stellen.

- Gevoelens van de personages en moeilijke begrippen, zullen duidelijker worden voor de kleuters als de leerkracht ze goed omschrijft.
- Bijzonderheden en details zullen de sfeer en de levendigheid van de verschillende situaties kenschetsen.
- De mimiek van de kleuters is meestal een goede graadmeter voor de verteller.
- Om aan het verlangen naar stabiliteit te voldoen en het plezier beleven te verhogen, kan het soms raadzaam zijn een bepaald verhaal dat in de smaak valt, meerdere keren te vertellen. Dit geeft de kleuters de gelegenheid zich in de details te verdiepen en het verhaal beter te verwerken. Het bekend zijn met het verhaal is immers een belangrijke factor bij het gevoelsmatig en cognitief verwerken ervan.
- Het verhaal kan door de kleuters niet onmiddellijk naverteld worden. Hun taal is hiervoor te karig en het gevoel misschien te moeten navertellen, kan het genieten van het luisteren bederven. Daarbij hebben vooral de jongste kleuters na het verhaal geen behoefte om nog langer stil te zitten. Nadoen van de personages of de voorwerpen uit het verhaal zal ze meestal boeien.
- Laat het verhaal wat bezinken, dan hebben de kleuters de mogelijkheid om het te verwerken, er nog eens over na te denken of om op het verhaal te reageren.
- De kleuters moeten de kans krijgen om aansluitend iets te vertellen uit eigen ervaringen.

Materiaal

- Beschikt de leerkracht over platen of illustraties bij het verhaal, dan is het meestal beter deze pas te laten zien na het vertellen. De fantasie van de kleuters wordt dan niet afgeremd maar aangevuld.
- Moeilijke begrippen kunnen door middel van tekeningen, foto's of platen verduidelijkt worden.
- Platen of bordschetsen moeten esthetisch verantwoord zijn en de essentie van de vertelsituatie illustreren.

Organisatie

- Om naar een verhaal te luisteren, moeten de kleuters in de sfeer zijn. Een vaste plaats, bijvoorbeeld op een bank of op kussens, zal de kleuters aanspreken.
- Oogcontact met alle kleuters is noodzakelijk. Dat is altijd het geval als de kinderen in een kring zitten.
- De kleuters moeten het gevoel hebben 'samen' iets te beleven.

Luisteren naar een verhaal dat voorgelezen wordt

- Voor de oudste kleuters is het goed dat er regelmatig voorgelezen wordt. Ze komen in contact met nieuwe woorden en andere zinswendingen. Ze maken kennis met een ander taalgebruik: schrijftaal wijkt vaak af van spreektaal.
- Daarom is het noodzakelijk dat de leerkracht zeer kritisch de keuze maakt van het voor te lezen verhaal. De woordkeuze mag niet te moeilijk zijn, de zinnen niet te lang.
- Tijdens het lezen zal het soms nodig zijn bepaalde begrippen of uitdrukkingen die niet duidelijk zijn, met eigen woorden te omschrijven.
- Verhalen zijn vaak in de verleden tijd geschreven. Door het verhaal al lezende in de tegenwoordige tijd te 'vertalen' is het veel directer.
- Bij het voorlezen heeft de leerkracht veel minder oogcontact met de kleuters, daarom moet ze het verhaal heel goed voorbereiden.
- Door voorlezen maken de kleuters kennis met het boek. Ze ervaren dat eenzelfde verhaal steeds opnieuw kan voorgelezen worden.
- Van een goed voorgelezen verhaal kunnen de kleuters opnieuw genieten door nog eens naar de platen te kijken.
- Een boek met een vervolgverhaal zoals bijvoorbeeld 'Pluk van petterflet' van Annie M.G. Schmidt kan kinderen doen uitkijken naar het moment dat er wordt voorgelezen.

Beluisteren van een verhaal op cassetteband

- Een verhaal op een cassetteband geeft de kleuters de mogelijkheid zelfstandig naar het verhaal te luisteren zonder een beroep te doen op de leerkracht. De cassette recorder moet daarom eenvoudig te bedienen zijn.
- Dit beluisteren van een verhaal vraagt meer concentratie van de

- kleuters. Niet alle kleuters kunnen deze concentratie opbrengen.
- Alleen de oudste kleutergroep komt in aanmerking voor het beluisteren van een verhaal op cassetteband. Voor jonge kleuters zijn de mimiek en het oogcontact met de leerkracht nog te belangrijk.
- Het verhaal moet aan dezelfde voorwaarden voldoen als bij het vertellen door de leerkracht.
- Het verhaal moet zeer duidelijk opgenomen zijn, zonder storende bijgeluiden.
- Als de kleuters zelfstandig en individueel een verhaal beluisteren, moeten ze met de apparatuur vertrouwd zijn, opdat de aandacht niet afgeleid wordt.

Beluisteren en bekijken van een verhaal op video

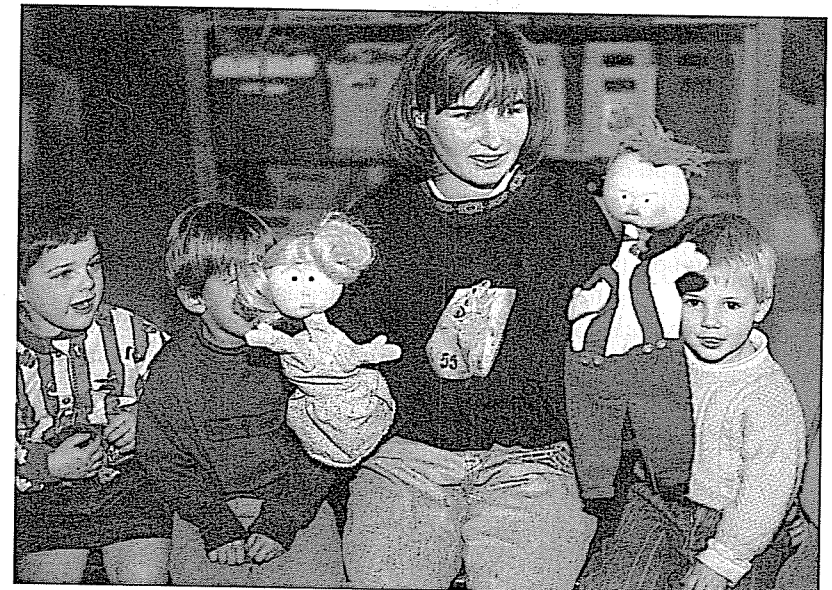
- Inhoudelijk moet de leerkracht de goede keuze maken van wat zij de kleuters aanbiedt.
- Deze mogelijkheid kan eens als afwisseling aan bod komen. Niets gaat echter boven het echte vertellen.

5.1.2 Poppenspel

Poppenspel in de kleuterklas is altijd een feest! Bij dit gebeuren kunnen de kleuters naast het horen van het verhaal ook zien wat er zich afspeelt. Dit maakt het gemakkelijker om zich met de personages te identificeren. Bepaalde moeilijke begrippen of uitdrukkingen kunnen door de handelingen van de poppen verduidelijkt worden.

Keuze van het poppenspel

- Ongeacht de leeftijd van de kleuters kunnen we stellen dat een poppenspel nooit een les mag zijn. Het gaat vooral om het beleven van plezier.

- De inhoud of het verhaal moet aansluiten bij de ervarings- of de beleevingswereld van de kleuters. Zelf beleefde situaties kunnen aanleiding zijn om er een poppenspel rond te bouwen.
- Vechtpartijen worden vermeden en de eventuele straffen moeten in verhouding zijn tot het misdrijf. Het spel of de vragen die de poppen stellen, mogen de kleuters niet aanzetten tot liegen.
- Vooral voor de jongste kijkers moet de inhoud van het gebeuren eenvoudig zijn.
- Voor deze leeftijdsgroep wordt ook het aantal poppen beperkt.
- De poppenspelen zijn kort maar vol actie. De kleuters zijn niet louter toeschouwers, ze worden zoveel mogelijk in het spel betrokken.
- Een totaal andere activiteit, namelijk boetseren kan het uitgangspunt voor een poppenspel zijn. Een leerkracht werkt met jongste kleuters aan de kleitafel. De kleuters kneden, rollen en de leerkracht doet mee. Zij boetseert een stuk klei rond de vinger en beweegt ermee. Als zijn poppetje ook gaat praten, ontstaat er spontaan een gesprek met de kleuters.

Suggesties voor het spelen met handpoppen

- Aanvankelijk speelt de leerkracht zonder kast. Jonge kleuters hebben behoefte aan geborgenheid en willen de leerkracht bij zich hebben.
- Als de leerkracht bij oudere kleuters achter de kast zit, is het noodzakelijk dat ze traag en duidelijk spreekt. De kleuters moeten het verhaal kunnen volgen. Ze moeten de vragen of opdrachten verstaan.
- Bij het poppenspel is de beweging even belangrijk als het spreken. De leerkracht moet de techniek van het spelen met de poppen goed beheersen.
- Het vasthouden van de aandacht kan gebeuren door het toepassen van enkele technieken of trucjes.
- Spreken zonder dat er poppen te zien zijn, wekt de nieuwsgierigheid en geeft de leerkracht wat ruimte bij het wisselen van poppen. Een liedje neuriën kan eveneens.
- Het lopen van de poppen kan gebeuren met korte ritmische bewegingen.
- Alleen de pop die spreekt, beweegt.
- Een pop die slaapt, doet dat het beste met verborgen gezicht omdat ze de ogen niet kan sluiten.
- De stem moet aangepast zijn aan het type pop.
- De attributen die gebruikt worden zijn in verhouding tot de poppen.
- Poppen die elkaar zoeken en elkaar rakelings voorbij lopen, vinden de kleuters meestal heel leuk.
- De poppen vragen zoveel mogelijk de medewerking van de kleuters.
- Roepen wordt vermeden door de kleuters de naam of het woord

- één keer te laten zeggen of zingen.
- Bepaalde opdrachten door elkaar haspelen, kan grappig overkomen.
- Sommige handelingen die de kleuters aanspreken, kunnen een paar keer herhaald worden.
- Het tempo van de handelingen moet binnen het bevattingsvermogen van de kleuters liggen.

De poppenkast

- Een poppenkast moet tot de basisuitrusting van de klas behoren, zodat de kinderen tijdens de speel-werk-perioden voor poppenkastspel kunnen kiezen.
- Een zelfgemaakte poppenkast of een poppenkast uit de handel moet groot genoeg zijn. Hij moet makkelijk hanteerbaar en van de nodige attributen voorzien zijn. Een poppenkast moet het spelen, zowel door de leerkracht als door de kleuters, gemakkelijker maken.
- Een plank binnenin de kast om de niet gebruikte poppen op te leggen is handig. Terwijl een speelplankje onmisbaar is om bijvoorbeeld voorwerpen op te leggen, die in het zicht van de kleuters eventjes blijven liggen.
- De gordijntjes zijn belangrijk. De kinderen kijken gespannen toe tot ze open gaan. Ze worden gesloten na de goede afloop van het verhaal. De gordijntjes moeten gemakkelijk te hanteren zijn.
- Een poppenkast kan ook geïmproviseerd worden: achter een tafel of achter een kleed.
- Decors voor poppenspelen kunnen door de kleuters gemaakt worden. Ze passen daarbij verschillende technieken toe.
- Decors moeten eenvoudig zijn om de aandacht niet af te leiden van het spel. Een verrassingselement in het doek, bijvoorbeeld een deur die opengaat of een raam waarachter een lichtje verschijnt, kan wel.

De poppen

- Het is noodzakelijk uit de voorraad poppen die in de handel verkrijgbaar is, een beperkte en goedoverwogen keuze te maken. Ook leuk is het de poppen zelf te maken samen met de kleuters. Ze kunnen meebeslissen over welke poppen ze zullen maken, aansluitend bij hun interesse en hun ervaringen.
- Allerlei kosteloos materiaal kan de kleuters inspireren om poppen te knutselen: borstelpoppen, kokerpoppen, stokpoppen, vingerpoppes.
- Bepaalde poppen zijn bijna op elk moment te maken:
 - een gezicht schilderen op een hand;
 - een doek knopen: de knoop is de kop, de rest de kleren;
 - een eenvoudige stokpop.
- De kleuters kunnen zelf poppekleren maken. Ze bestempelen de stof en helpen bij het in elkaar naaien of versieren ervan.

- Allerlei voorwerpen kunnen bij het poppenspel gebruikt worden. Vooraf bekijkt de leerkracht of ze gemakkelijk hanteerbaar zijn.

Organisatie

- Als de leerkracht buiten de kast speelt, neemt ze plaats tussen de kleuters op kleuterhoogte. Ze zorgt ervoor dat alle kinderen de poppen goed kunnen zien.
- Speelt de leerkracht in de poppenkast dan zet ze samen met kleuters de stoelen of banken klaar voor het publiek, niet te dicht bij de kast.
- Alle poppen en materialen moeten speelklaar liggen of hangen in de poppenkast.

5.1.3 Prentenboeken

Boeken spelen een belangrijke rol in de ontwikkeling van kleuters. Ze stimuleren de taalontwikkeling en de fantasie. Ze verruimen de verstandelijke horizon en bevorderen de denkontwikkeling. Boeken hebben een boodschap, ze helpen de kleuters een eigen visie op mens en samenleving op te bouwen. Ze bevorderen het sociaal contact: samen in een boek kijken is gezellig.

De emotionele ontwikkeling krijgt kansen als de kleuters eigen belevingen en ervaringen terugvinden in een boek. In de kleutergroep leren kleuters houden van boeken. Tenminste als ze daar een aantrekkelijke boekenhoek vinden die ze uitnodigt om te kijken, doen, denken en praten.

Bij het kijken in boeken ligt het accent vooral op het begrijpen. Concrete situaties uit hun leefwereld, kunnen de kleuters bekijken op foto's, tekeningen of illustraties. Allerlei begrippen worden door middel van plaatjes verduidelijkt. Door het bekijken van bepaalde afbeeldingen wordt de passieve woordenschat uitgebreid.

Het spreekt voor zich dat de leerkracht na elk bezoek aan de boekenhoek open staat voor de reacties van de kleuters. Kansen geven om over de boeken te vertellen geeft blijk van belangstelling. De passieve woordenschat wordt omgezet in actief taalgebruik. Het geeft een kijk op hun interesses.

De boeken

Om aan te sluiten bij wat de kinderen bezig houdt, moet de school beschikken over een uitgebreid documentatiecentrum.

Uit het documentatiecentrum, dat toegankelijk is door middel van een trefwoordensysteem, kunnen de boeken voor de boekenhoek in het klaslokaal worden gehaald.

Er zijn prentenboeken, informatieve boeken, kijkmappen en verhalende boeken opgenomen. Om kleuters te leren zelfstandig gebruik te maken van het DC kan een serie kijkmappen ontsloten worden door middel van pictogrammen. Het pictogram moet slaan op de inhoud van de map. Dus een auto op een kijkmap over auto's. En

niet, wat we vaak zien, een auto als symbool voor vervoer. Dat is voor kleuters nog te abstract.

Boeken uit de handel. Ze zijn meestal mooi maar duur. Als we ze kritisch bekijken, beantwoorden ze niet altijd aan de gestelde eisen. Boeken gemaakt door de leerkracht. Ze groeien uit belevingen van de kleuters.

- Ze komen tegemoet aan de werkelijke behoeften van de kinderen.
- Ze vormen een alternatief voor wat we niet in de handel vinden.
- Er zijn: doe-boeken, voelboeken, puzzelboeken, groei-boeken, receptenboeken, fotoalbums en kijkmappen.
- Boeken gemaakt door de kleuters. Ze zullen de kleuters meestal uitermate boeien.
- Ze ontstaan naar aanleiding van een uitstapje, een beleving, een viering of een project.
- Afhankelijk van de leeftijdsgroep kunnen er verschillende technieken gebruikt en gecombineerd worden bij het maken van boekjes.
- Er zijn: begrippenboeken, kleurenboeken, versjes- en liederenboeken, zelfgemaakte verhalenboeken dagboeken enz.

Keuze van boeken

- Inhoudelijk moeten de boeken aangepast zijn aan de leeftijd, het niveau en de psychische geaardheid van de kleuters.
- Bij de jongste kleutergroep zijn er boeken met losstaande onderwerpen zonder onderling verband. Niet veel personages. Drie tot vier situaties zijn voldoende.
- Bij oudere kleuters vinden we samenhangende onderwerpen en verhalen. Er mogen steeds meer personages aan bod komen. Het aantal situaties wordt geleidelijk aan opgebouwd tot zes.
 - De onderwerpen in de boeken moeten aansluiten bij de beleavingswereld van de kleuters en bij hun interesse. Probleemsituaties mogen aan bod komen, zoals ziek zijn en naar de tandarts gaan.
 - In enkele boeken moeten de kleuters zichzelf terugvinden: een foto van een zelfbeleefde situatie zoals een uitstapje.
 - De vormgeving van de boeken is eveneens belangrijk. Ze moeten vooral stevig zijn en makkelijk te hanteren.
 - De kaftillustratie moet een weergave zijn van de inhoud, ze moet de kleuters uitnodigen.
 - Zowel het formaat als de vorm kunnen variëren.
 - Het kleurenpalet bestaat uit de hoofdkleuren en enkele nuances bij de jongste kleuters. De oudste groep is gevoelig voor lichtere tinten.
 - Harmonikaboekjes geven de kleuters de mogelijkheid om verschillende taferelen met elkaar te vergelijken.

5.1.4 De boekenhoek

In de boekenhoek moeten de kleuters rustig bezig kunnen zijn. Bij de keuze van deze ruimte vermijden we aangrenzend lawaaierige hoeken. Enkele richtlijnen:

- De boeken moeten overzichtelijk zijn uitgestald. Speciale boekenrekken zijn hiervoor in de handel.
- Op de achterkant van een kast kunnen latjes worden bevestigd, waarop de boeken staan. Een gordijnsdraad wordt gespannen om de boeken tegen te houden. De boeken mogen elkaar een beetje overlappen, zodat er meer boeken geplaatst kunnen worden.
- Bakken kunnen dienen om stevige losse kaarten met kijkplaten in op te bergen. Ze kunnen per onderwerp geordend worden als er zich tussenschotten in bevinden.
- Een mand met tijdschriften nodigt uit tot snuffelen.
- Een doorkijkgordijn als afsluiting schept sfeer: de kleuters kunnen intens genieten van het boeken kijken en de ruimte blijft voor de leerkracht overzichtelijk.
- Een warme vloerbedekking en enkele kussens of een bank zorgen voor de gezelligheid.
- Een stevig vlak of een tafel dient om de kijkboeken op te leggen.
- Een goede lichtinval is noodzakelijk. De leerkracht richt de boekenhoek bij voorkeur in bij een raam of ze zorgt voor een goede verlichting.
- De leerkracht maakt met de kleuters afspraken in verband met het hanteren en het opbergen van de boeken.
- Regelmatig controleert de leerkracht samen met de kleuters de boeken. Kapotte boeken worden onmiddellijk uit de kast verwijderd, anders gaan de kleuters kapotte boeken normaal vinden.
- Het aanbod aan boeken wordt beperkt en varieert naargelang de interesse van de kleuters, de actualiteit, het belangstellingspunt of de tijd van het jaar.
- Op deze manier blijft de boekenhoek aantrekkelijk: er is geregeld een nieuw aanbod.
- Het aantal kleuters in de boekenhoek wordt bepaald, rekening houdend, met de leeftijd, het aanbod, de beschikbare ruimte.

5.1.5 Luisteren naar elkaar

De jongste kleuters zijn nog erg egocentrisch: zij willen in het middelpunt van de belangstelling staan.

Meestal heeft deze groep geen behoefte om naar leeftijdgenoten te luisteren, wel naar de leerkracht. Het zullen daarom af en toe momenten zijn, of een kort aanbod voor een kleine groep die in aanmerking komt voor dit aspect.

Oudere kleuters kunnen al beter luisteren, zowel naar de leerkracht als naar elkaar. Ze doen dit in verschillende soorten gesprekjes. Deze komen aan bod bij de bespreking van de actieve taalontwikkeling. Spreken en luisteren veronderstellen een wederzijdse wisselwerking: waar gesproken wordt, moeten er luisteraars zijn en luiste-

ren doet men naar een spreker. Luisteren naar kleuters kan alleen dan succes hebben als het onderwerp de kleuters aanspreekt, als de prater zich op een behoorlijke manier kan uitdrukken en als de luistermomenten niet te lang duren.

Gericht luisteren leren kleuters door middel van verschillende luisterspelletjes, bij luisteropdrachten en in de luisterhoek.

Luisterspelletjes

We beperken ons tot het opsommen van enkele mogelijkheden.

- Zoals de kleuters in een bekend verhaal reageren op geluiden, kunnen ze dit ook doen bij het horen van bepaalde woorden, of reageren op dingen die niet kunnen.
- Rijnwoorden zoeken of herkennen in een reeks.
- De leerkracht zegt een reeks woorden. De kleuters luisteren aandachtig. Ze zegt de reeks opnieuw. Wat past er niet in de reeks? Het kan een rijmwoord zijn maar het kan ook de betekenis van het woord zijn dat niet in de reeks past.
- De leerkracht benoemt een reeks voorwerpen. Daarna doet ze hetzelfde maar één voorwerp wordt niet benoemd. De kleuters zeggen welk voorwerp er niet benoemd werd.
- In een kort verhaal luisteren de kleuters hoeveel keer de leerkracht bijvoorbeeld 'koe' zegt.
- Het spel van de omgekeerde wereld: de katten blaffen.
- Na een verhaal vragen beantwoorden.
- Talrijke spelletjes betreffende het auditief aspect van de taal zijn uitgewerkt in het boek *Leeskriebels*.

Luisteropdrachten

- In gewone dagelijkse situaties moeten de kleuters vaak heel goed luisteren naar opdrachten. Bij de jongste kleuters zijn dat altijd gemakkelijke, eenvoudige en kort geformuleerde opdrachten. Bijvoorbeeld: 'Ilse, kom eens bij mij.' Hebben de kleuters geen probleem met dergelijke opdrachten, dan kan de leerkracht iets verder gaan. 'Jos, hang je jas aan de kapstok.' Naarmate de kleuters vorderen in het luisteren kan de leerkracht samengestelde opdrachten geven. 'Als je klaar bent met knippen, mag je de snippers in de mand doen en plakspullen gaan halen.' Dergelijke luisteropdrachten zijn makkelijker voor een kleuter als hij bij zijn naam aangesproken wordt. Als sommige kleuters in de hele groep aangesproken worden, weten ze soms niet of de opdracht wel voor hen bestemd is.
- De kleuters krijgen een individuele opdracht waarbij ze aanvangelijk één, later twee of meerdere voorwerpen uit één van de speel- of werkhoeken mogen halen.
- De kleuters krijgen een blad met een getekend tafereel. Ze mogen het goed bekijken en erover praten. Nu moeten ze goed luisteren.

- Het ding waarover de leerkracht iets vertelt mogen ze kleuren.
- De leerkracht heeft een aantal voorwerpen die geluiden maken. De kleuters praten erover en luisteren naar de geluiden. De kleuters krijgen nu een blad met de voorwerpen erop. Ze wijzen elk voorwerp waarmee de leerkracht een geluid maakt aan op hun blad: een bel, een rits, een bal, een stuk papier.
 - Nu verdwijnen de voorwerpen achter een doek. De leerkracht maakt een geluid. De kleuters kleuren eveneens het passende voorwerp. De reeks voorwerpen kan aangevuld worden aangepast aan de mogelijkheden van de kleuters.
 - De kleuters krijgen een tekenblad. De leerkracht vertelt een verhaal. De kleuters tekenen de personages en de voorwerpen op de plaats die de leerkracht beschrijft.

5.1.6 De luisterhoek

Op een dag sjouwde de leerkracht een hele grote doos mee naar haar klas. De kleuters reageerden heel enthousiast. Ze kropen erin en eruit. Sommige kleuters namen allerlei speelgoed mee in de doos: een pop, een beer, een boek, een kussen. Ze waren heel betrokken bezig.

Na een paar weken stond de doos er verlaten bij. Maar daar had de leidster op gewacht. Ze had namelijk een cassette recorder op de kop getikt die speciaal voor kleuters op de markt gebracht was. Met een paar cassettebandjes erbij. Ze zou een luisterhoek inrichten in de doos. Ze maakte er een knusse plek van, met een kleed en een paar kussens, waar de kleuters met z'n tweeën konden zitten.

De kleuters hadden vrij snel de functie van de verschillende toetsen van de cassette recorder onder de knie. Bovendien had de leerkracht pictogrammen op aangebracht, waardoor de recorder eenvoudig te bedienen was.

De kleuters stonden te springen om in de luisterhoek te gaan. De leerkracht was genooddacht om beurten te geven. Aan de ingang van de luisterhoek bevestigde ze een strook met alle namen van de kinderen erop. De twee kleuters van wie de namen onderaan de strook hing, mochten die afknippen en in de luisterhoek plaats nemen. Wie niet in de hoek wilde, knipte er zijn naam af en zijn beurt was voorbij.

Geleidelijk vulde de leerkracht de luisterhoek aan. Bij de opening van de hoek waren er alleen cassettebandjes met verhalen om naar te luisteren.

Het vlot terugvinden van een bandje werd mogelijk gemaakt door het aanbrengen van pictogrammen op het opbergrek.

De gehoorzoekers kwamen ook in deze hoek terecht, evenals allerlei geluidsspelletjes.

Over de cassettebandjes met bijpassende prentenboeken waren de

kinderen heel enthousiast.

Bandjes met opdrachten voor de kleuters werden door leerkracht zelf ingesproken. Ze paste ze geregeld aan, aan de ervaringen van de kleuters.

Een paar koptelefoons waren de laatste aanwinst.

Het auditief aspect in de richting van lezen, krijgt spelenderwijs vorm, door luisterspelletjes en -opdrachten zoveel mogelijk in de dagelijkse activiteiten te integreren. In het spelenderwijs synthetiseren (welk woord hoor je als ik zeg: b - l - oe - m) en analyseren (welke klanken hoor je als ik zeg: raam) hebben oudste kleuters veel plezier.

Het is hierbij van wezenlijke betekenis dat de kinderen de betekenis van de woorden kennen. Anders begrijpen ze niet waar het om gaat. Hier ligt ook het probleem van buitenlandse kinderen die het nederlands als tweede taal moeten leren (NT2).

Ze lopen vaak vast wanneer ze in groep drie gaan leren lezen. Dan blijkt dat ze onvoldoende begrip hebben van de woorden die aan de orde komen.

5.2 Actief taalgebruik

5.2.1 Zich spontaan uiten door middel van taal

De meest gevoelige periode voor taalontwikkeling is de kleuterleeftijd. In alle activiteiten in de kleutergroepen komen één of meer aspecten van de taal aan bod. Taal ontwikkelen is geen doel dat bereikt moet worden, maar een functie die moet geoefend worden en dat kan best door praten.

We zien onder andere duidelijk dat *beleving* taal op gang brengt. Zijn spontaan spel begeleidt een kleuter met taal. Hij levert commentaar bij zijn ervaringen. Met behulp van de taal probeert hij greep te krijgen op de veelheid van ervaringen die op hem afkomen. Met taal geeft een kleuter zin aan zijn wereld.

Terwijl de ene kleuter spreekt, is er altijd een andere die luistert. Het luisteraspect komt dus in alle taaluitingen aan bod zonder dat we het specifiek vermelden.

Tijdens het klasgesprek praten de kleuters spontaan over eigen belangrijke ervaringen. Vooral bij de jongste kleuters vindt het gesprek bij voorkeur individueel of in een klein groepje plaats. Het schept een band met thuis, geeft de kleuters een gevoel van veilige geborgenheid en geeft ze gelegenheid om een positieve relatie met de leerkracht op te bouwen. Door het individueel contact voelen de kleuters zich minder geremd, ze praten daardoor een stuk makkelijker.

Eenmaal aan het spelen is er een voortdurende wisselwerking tussen doen, denken en praten. Door praten tijdens het spel ordenen de kleuters hun ervaringen. Deze worden met elkaar in verband gebracht en de kleuters trekken er conclusies uit.

5.2.2 Taal en denken

Taal en denken gaan hand in hand. Zowel het denken als het spreken zijn aanvankelijk op concrete dingen en op eigen ervaringen gericht. Naarmate de kleuters meer ervaringen opdoen, leren ze hun taal en denken overdragen naar en gebruiken in andere en in nieuwe situaties.

Kringgesprek

Spreken maakt het mogelijk uiting te geven aan gevoelens, verlangens, emoties, gedachten en wensen. In een kringgesprek kan de leerkracht de kleuters uitnodigen om te verwoorden wat ze fijn vinden, waar ze bang voor zijn, waar ze verdrietig om zijn, wat ze op een bepaald moment voelen. Hierover hadden we het al bij de emotionele ontwikkeling. De leerkracht zorgt voor evenwicht tussen haar praten en dat van de kleuters.

Gesprekken met de hele groep moeten zoveel mogelijk vermeden worden, zeker als het gaat om het uitwisselen van ervaringen. Kleuters kunnen het nog niet opbrengen om lang naar elkaars verhalen te luisteren. Ze kunnen elkaar nog niet genoeg boeien.

Gesprekken met een kleine groep over iets wat het hele groepje boeit zijn veel waardevoller. Er zijn genoeg momenten waarop een kind zijn verhaal aan de leerkracht kwijt kan. De leerkracht kan er dan ook echt luisteren en er op in gaan.

Kalenders

Als de kleuters kansen krijgen om te verwoorden wat ze op de kalenders zien, wat ze doen en waarom ze het doen, dan zijn dit optimale taalverrijkingsmomenten. Allerlei begrippen zoals: vandaag, morgen, gisteren, voor, na, meer, minder krijgen vulling in voor hen zinvolle situaties.

- Bij de *presentielijst* zegt Barbara dat er meer meisjes afwezig zijn dan jongens. Ze telde de kaartjes die niet omgedraaid werden: twee bij de meisjes, één bij de jongens.
- Op het *takenbord* leest Sofie af: 'Vandaag mag ik de weerkalender invullen, want gisteren was het Nico en ik kom na Nico.'
- 'Het regent vandaag, ik teken een paraplu. Nu is het al de derde dag dat het regent juf!' zegt Sofie terwijl ze de *weerkalender* in orde brengt.
- 'Joepie! Vandaag is er poppenspel!' juicht Bert als hij bij de *dagkalender* komt. Dat leest hij af door middel van de pictogrammen die bij de dag- en weerkalender gebruikt worden.

Plannen en evalueren

In de beginkring mogen de kleuters hun activiteiten *kiezen en plannen*. In dat plannen is verwoorden een belangrijke factor. Het helpt de kleuters zich een beeld te vormen van wat ze willen doen. Ze leren het materiaal en de hoeken bij de juiste naam noemen. Ze kijken vooruit op wat ze zullen doen. Ze leren de gekozen activiteiten chronologisch rangschikken.

De oudste kleuters maken soms samen plannen. Hun plannen krijgt vorm door voortdurend overleg.

De oudste kleuters kunnen hun dagplanning *voorstellen* door tekenen. Erover praten hoort er uiteraard bij. Zo komen we tot de trits: handelen, verwoorden, voorstellen.

Hun bezigheden evalueren aan het eind van de dag geeft gelegenheid om de opgedane ervaringen te verwoorden.

Bij het beëindigen van elke activiteit krijgen de kleuters meestal de kans om over hun werk te vertellen. Voor de leerkracht, voor een groepje kleuters of voor de hele klas.

Vraag-en-antwoordspelletjes

Kleuters nemen graag iets van thuis mee naar school. Het geeft hen een fijn gevoel een vertrouwd stuk speelgoed, een pop of een knuffel bij zich te hebben.

- Op een dag komt Nathalie naar school met haar pop in een tas. 'Juf, weet jij wat hier in zit?' vraagt ze en houdt de tas goed dicht. De leerkracht vindt dit een uitstekend moment om alle kleuters te laten meeraden. Ze mogen aan Nathalie vragen stellen.
 - Is het iets dat kan rijden?
 - Is het iets om te eten?
 - Is het iets om kleren aan te doen?

Langzamerhand komen de vragen los.

Vragen stellen vraagt evenveel denkwerk en gebruik van actieve woordenschat als antwoorden.

Op een ander moment mag een kleuter een voorwerp beschrijven door het verwoorden van kenmerken. De kleuter die er zijn voorwerp raadt mag het pakken.

- Het is een dier.
- Het heeft vier poten en het zegt boe.

Nieuwsgesprek

Sinds een paar dagen houdt leerkracht Bea een nieuwsgesprek voor geïnteresseerde kleuters. Elke kleuter die iets vertellen wil, mag achter het televisietoestel plaats nemen en zijn nieuws medelen. Wie in de nieuwsberichten geïnteresseerd is, mag komen luisteren.

Tekening met tekst

Het representeren op het platte vlak gebeurt eveneens als de kleuters plezierige ervaringen vastleggen in een tekening. De leerkracht schrijft er bij wat de kleuters vertellen en maakt er soms een kijkboek van. Wanneer de kleuters interesse krijgen in geschreven taal kunnen de woorden en letters uit de tekst gebruikt worden om er allerlei spelletjes mee te doen. Op deze manier komt spontaan het lezen op gang.

Een grafiek maken

Op een bepaald moment heeft Annelies een poes gekregen. Ze raakt er niet over uitgepraat. Verschillende kleuters sluiten erbij aan door over hun huisdier te praten. De leerkracht vindt dit een uitstekend moment om met de kleuters een grafiek op te bouwen.

Ze neemt een groot blad en tekent er een matrix op. In de eerste kolom komen de namen van de kinderen. In de bovenste rij worden de verschillende huisdieren getekend, er is ook een vakje zonder tekening voor de kleuters die geen huisdier hebben.

Om beurt maken de kleuters een aanduiding in het vakje in de rij van hun naam en in de corresponderende kolom van de huisdieren. Zo ontstaat er een overzicht naar aanleiding waar van een interessant klasgesprek kan georganiseerd worden.

- Hoeveel kleuters hebben er een poes als huisdier?
- Welk huisdier komt er het meest voor?
- Wie heeft de meeste huisdieren?
- Wie heeft er geen huisdieren?

5.2.3 Taal als communicatiemiddel

Kleuters voeren met en voor zichzelf eindeloze monologen. De pop, de beer, de lievelingsknuffel, elke kleuter praat met ze net alsof ze luisteren. Soms verwoordt hij zelf de antwoorden die hij wil horen.

We kunnen stellen dat een vijfjarige kleuter de ontwikkeling van de spraakklanken nagenoeg beëindigd heeft, dat hij de mechanismen voor woordvorming verworven heeft, dat de actieve woordenschat voldoende uitgebreid is en dat hij op het gebied van zinsbouw de meeste regels van de volwassenentaal goed kan gebruiken. De taal wordt nu efficiënt communicatiemiddel met volwassenen. Er zijn nog wel verschillen met de standaardtaal. Maar gewoonlijk zal een kleuter zich nu, ook aan een volledig onbekende volwassene uit zijn taalgemeenschap, voldoende begrijpbaar kunnen maken. Hij zal zelfs in bepaalde gevallen kritiek leveren op volwassenen wanneer zij hun taal niet correct gebruiken.

Kleuters van vier jaar communiceren nog via gebaren, situaties en bewegingen. Bij oudere kleuters is het gebruik van deze extra-middelen sterk gereduceerd. Het kind kan nu door middel van taal ook efficiënt communiceren met leeftijdsgenoten.

Kleuters die met eenzelfde activiteit of eenzelfde spel bezig zijn, tonen interesse in elkaar en in hun gezamenlijke activiteit. De leerkracht kan dit aangrijpen om het communicatieproces op gang te brengen en te stimuleren. Dat kan het beste in kleine groepen. De leerkracht neemt geen centrale plaats in maar stimuleert de kleuters om naar elkaar te luisteren en te reageren op wat anderen zeggen, om soms iets te herhalen of anders te formuleren.

- In de verschillende speel- en werkhoeven communiceren kleuters meestal spontaan en gemakkelijk met elkaar. We denken hierbij aan het spel in de huis- en poppenhoek, meestal gecombineerd met zich verkleeden. Het rollenspel werkt communicatie in de hand.

- Talrijke bezigheden zoals puzzelen, kralen aanrijgen, bouwen, kleien en schilderen nodigen de kleuters uit tot spontaan communiceren. Kleuters die niet praten, worden door de leerkracht aangegesproken. Haar geïnteresseerde vraagstelling zal wellicht een stimulans zijn om te communiceren.
- In de boekenhoek kan het heel fijn zijn om met vriendjes over de plaatjes te praten, om elk zijn mening over de situaties te geven, om samen te overleggen.
- Het wordt moeilijk als kleuters afspraken moeten maken of voor bepaalde activiteiten een beurtrol moeten afspreken. Soms loopt de communicatie dan helemaal fout en is de tussenkomst van de leerkracht noodzakelijk.

In de kleuterklas worden verschillende soorten gesprekje georganiseerd, meestal voor kleine groepjes kleuters. Ze kunnen het hebben over het inrichten van een nieuwe speelhoek, over afspraken die ze moeten maken, over een uitstapje dat ze zullen gaan maken of gemaakt hebben.

In deze gesprekken staat de communicatie, zowel tussen de leerkracht en de kleuters als tussen de kleuters onderling, centraal. In dergelijke gesprekken ontdekken de kleuters dat communicatie meer is dan gewoon met elkaar praten.

Communicatie veronderstelt luisteren naar elkaar, denken, ideeën geven en uitwisselen, vragen formuleren en beantwoorden, helpen problemen oplossen.

Ze ervaren dat hun persoonlijke manier van spreken gerespecteerd wordt. Ze leren zodoende zelfrespect op te brengen voor andere kleuters. De interventies van de leerkracht zullen tot doel hebben het gesprek in goede banen te leiden zodat de kleuters ontdekken:

- dat je ook naar andere kleuters moet luisteren;
- dat je andere kleuters moet laten uitspreken, je mag ze niet onderbreken;
- dat je duidelijk moet zeggen wat je wil;
- dat je je beurt moet afwachten;
- dat je kunt reageren op wat anderen zeggen;
- dat je door praten problemen kunt oplossen.

Deze regels en afspraken kunnen in een kringgesprek geoefend worden.

5.2.4 Taalactivering

Alhoewel taalactivering in elke kleuteractiviteit voorkomt, zijn er in de kleutergroep toch bepaalde momenten die zich specifiek lenen tot praten door de kleuters. We bekijken achtereenvolgens:

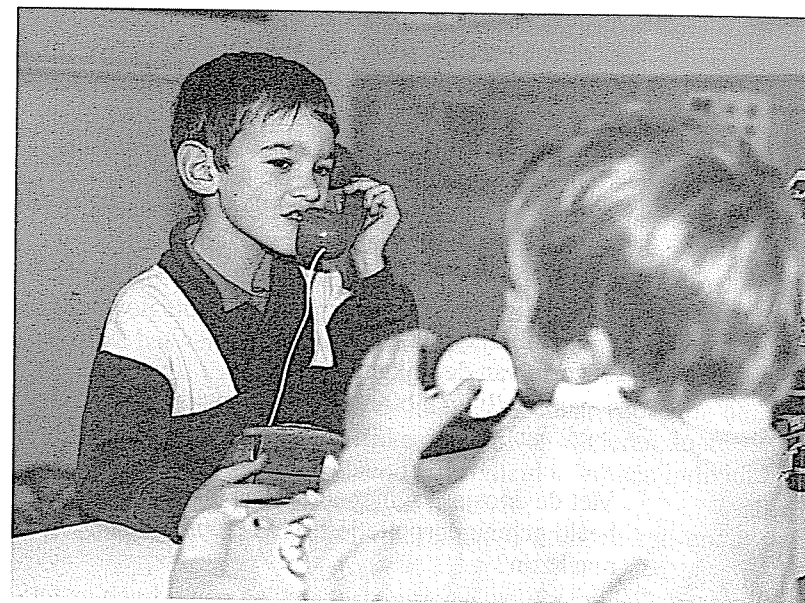
- taalspelletjes;
- een verhaal navertellen door de kleuters;
- een verhaal improviseren;
- poppenspel spelen door de kleuters;

- praatplaten;
- dramatiseren;
- versjes opzeggen;
- articulatiespelletjes.

Een telefoonspel

De kleuters vinden het leuk als zij om beurten een opdracht krijgen.

- Peter belt de dokter (Bert) op omdat de beer ziek is.
- Inge belt de moeder van Tim (Barbara) op om te vragen waarom hij niet op school is vandaag.
- Hans telefoneert naar Tineke om haar te feliciteren met haar verjaardag.

Met echte telefoons in de poppen- en huishoek wordt het telefoneren spontaan in het rollenspel opgenomen.

Een luisterspel

De leerkracht fluistert een woord in het oor van de eerste kleuter in de kring. Deze kleuter moet goed luisteren en het woord mondeling doorgeven aan de volgende kleuter. Zo gaat het verder tot het woord weer bij de leerkracht komt.

De kleuters leren hieruit:

- dat ze goed moeten luisteren,
- dat ze exact het woord moeten doorgeven,
- dat ze hun beurt moeten afwachten.

Opdrachten geven

Dit kan klassikaal, in groepjes of individueel gebeuren. Als er iets opgehaald moet worden of opdrachten bij het opruimen bijvoorbeeld.

- Sara, doe alle blokken in de kist.
- Wouter, zet alle auto's op de parkeerplaats.
- Tim, zet alle latten in deze ton.

Kleine kijkdoosjes

Allerlei kleine kartonnen doosjes zijn hiervoor geschikt. Binnenin wordt een plaatje geplakt. De kleuters zien het plaatje als ze door de opening kijken.

Er zijn verschillende varianten:

- dozen met grote, kleine en hele kleine openingen,
- dozen met één, twee of meerdere openingen,
- dozen van verschillende vorm.

De doosjes worden als verrassing aangeboden in de ontdekhoek. De kleuters reageren spontaan. De leerkracht kan bij de kleuters in de hoek gaan, om te kijken. De kleuters vertellen wat er te zien is. Na verloop van tijd kunnen opdrachten uitgevoerd worden. Sorteert de dozen volgens:

- vorm,
- aantal kijkgaten,
- vorm van de kijkgaten,
- voorstellingen binnenin (de doosjes met plaatjes over dieren bij elkaar).

Met de doosjes kunnen allerlei spelletjes gespeeld worden, bijvoorbeeld geheugenspelletjes: wie kan opnoemen welke plaatjes er allemaal zijn?

De doosjes worden gedurende een bepaalde periode in de ontdekhoek aangeboden. Vermindert de interesse, dan worden ze een tijdje weggeborgen. Deze doosjes kunnen een stimulans zijn om eigen creaties te maken in de expressiehoek en kunnen daarna als uitgangspunt gebruikt worden voor taalspelletjes.

Verhaaltjes opbouwen aan de hand van kijkdoosjes

De kleuters mogen twee doosjes uit een zak kiezen. Ze kijken welke plaatjes er door het kijkvenster te zien zijn. Ze vertellen hierover. Nu proberen ze een verhaaltje samen te stellen.

Anneke doet het zo:

- Er was eens een poes. Ze liep weg. Het kindje heeft veel verdriet.
- Of zo: De heks vindt een bal. Ze probeert de bal weg te toveren, maar dat lukt niet. Ze tovert de bal in een bloem. Ze zet de bloem in een vaas.

De verhaaltjes kunnen ook door de kleuters getekend worden en verzameld in een boek.

Een verhaal navertellen

Van een kleuter kan niet verwacht worden dat hij onmiddellijk na het vertellen van een verhaal, dit verhaal navertelt. Daar zijn verschillende redenen voor.

- Als een kleuter weet dat hij het verhaal zal moeten navertellen, dan is het plezier van het ontspannen luisteren en genieten al voor een groot deel bedorven.
- In de meeste gevallen is de taal van de kleuter te beperkt om in vlotte zinnen het gebeuren weer te geven.
- Bepaalde episodes uit het verhaal kunnen hem emotioneel zo sterk aanspreken, dat hij daardoor de hoofdlijnen uit het oog verliest.
- De andere kleuters hebben ook niet de behoefte om nog langer stil te zitten en om nog eens te luisteren. Vooral als het verhaal gebrekkig wordt naverteld.

Toch kan de leerkracht haar bedoelingen hebben om een verhaal door de kleuters te laten navertellen. Ze kan dan te weten komen, of de kleuters goed geluisterd hebben, of ze de draad van het verhaal kunnen volgen, of ze het geheel chronologisch in elkaar kunnen passen, of ze het verhaal begrepen hebben.

Daartoe kan de leerkracht, als de kleuters er klaar voor zijn, de drempelvrees voor deze moeilijke opgave verminderen door:

- de kleuters tijdens een volgende bezigheid te vragen individueel iets over het verhaal aan haar te vertellen,
- of een groepje kleuters hun indrukken te laten weergeven.

Ze kan daarbij een geheugensteuntje geven door enkele passende vragen te stellen. Ze kan ze helpen bij de logische rangschikking van hun ideeën of bij de formulering.

Een verhaal improviseren

We weten uit ervaring dat kleuters gaan improviseren met en over dingen die ze in hun omgeving ontmoeten. We weten uit de ontwikkelingspsychologie dat kleuters animistisch denken: levenloze voorwerpen leven of willen ze menselijke eigenschappen toekennen. Magisch denken (ze kennen de dingen krachten toe die ze in werkelijkheid niet hebben) is eveneens een verschijnsel dat zich bij kleuters voordoet. Een verhaal improviseren kan dus zeker aan bod komen. Dit gaat echter niet zomaar! De leerkracht kan de kleuters hierop voorbereiden.

- Het improviseren gebeurt het beste in kleine groepjes.
- De leerkracht vertelt zelf een verhaal, de kleuters bedenken het slot ervan. Om alle deelnemende kleuters kansen tot creatief den-

- ken te geven, tekenen de kleuters elk hun slot. Daarna mogen ze het om beurten vertellen.
- De kleuters kiezen één of twee voorwerpen uit de klas. De leerkracht vertelt over één voorwerp. De kleuters maken het verhaal af door er het andere voorwerp bij te betrekken.
- De kleuters kiezen de hoofdpersoon en beschrijven hoe hij er zal uitzien.
- De kleuters schetsen de plaats waar het verhaal zich zal afspelen.
- Als de kleuters begrijpen waarover het gaat bij improviseren kan de leerkracht dit op gang brengen en in goede banen leiden door passende vragen te stellen. De kleuters moeten wel voldoende bedenktijd krijgen.
- Het reproduceren van het verhaal kan in de vorm van een tekening die de leerkracht maakt. De kleuters vertellen en helpen de leerkracht bij het tekenen.
- Het resultaat is niet het belangrijkste, maar als er het resultaat goed is, wordt het verhaal nogmaals door de leerkracht verteld voor alle kleuters.
- Het proces: het verwoorden van eigen creatieve ideeën moet centraal staan.

Poppenspel door de kleuters

Als kleuters poppenspel spelen, is het positieve ervan de anonimiteit: zij spelen niet, het is de pop die speelt. Drempelvrees kan op deze manier overwonnen worden.

- Laat de kleuters in de poppenkast nooit zomaar aan hun lot over. In de poppenkast hebben de kleuters niet genoeg ruimte. Hun bewegingen zijn nog onvoldoende gecoördineerd. Ze spelen dus buiten de kast en kiezen eerst één pop.
- Ze kiezen uit poppen die makkelijk hanteerbaar zijn, bijvoorbeeld stokpoppen.
- Door zelf een pop te hanteren en met de poppen van andere kleuters te spreken, stimuleert de leerkracht het creatief spel en taalgebruik van de kleuters.

- Als de kleuters zelf spelen, zit de leerkracht tussen de toeschouwers. Dit geeft de kleuters zelfvertrouwen. Als zij de juiste woorden niet vinden, reageert of helpt de leerkracht met een onopvallende vraag.
- Wil de leerkracht eens een verhaal spelen met een paar kleuters, dan bekijken ze vooraf welke personages er aan te pas komen. Elke kleuter kiest zelf zijn rol.

Praatplaten

De boekenhoek leent zich uitstekend om in boeken te kijken en bij de platen te vertellen.

Werk met kleine groepjes.

Welke platen worden er aangeboden?

- Bij de jongste kleuters worden er slechts één of twee platen aangeboden. Er staat een voorwerp op, een dier of een personage dat in hun belangstellingssfeer ligt. Er kan, maar er hoeft geen verband te bestaan tussen de platen.
- Bij vijfjarigen kan de leerkracht drie of vier platen aanbieden. Naast het hoofdelement mogen er enkele bijkomende elementen op staan. Er kan een logisch verband bestaan tussen de platen onderling.
- Zesjarigen zijn best in staat om een vijftal platen met logisch verband te bekijken en te bespreken. Zij zullen meestal de kern van het gebeuren begrijpen.

Wat doen de kleuters zoal bij de praatplaten?

- Aanvankelijk zullen de kleuters alleen de dingen benoemen die ze op platen zien.
- In een volgend stadium zullen ze ook de handelingen aangeven van de personages.
- Daarna verwoorden ze de eigenschappen van de dingen.
- De oudste kleuters zien en verwoorden de relaties tussen de dingen onderling en tussen de verschillende platen.
- Een activiteit plaatkijken begint met het spontaan vertellen. De platen worden één voor één aangeboden. De leerkracht kan de kleuters helpen door aanwijzen. Later benoemen of vertellen de kleuters zonder deze hulp.
- De leerkracht kan eveneens een helpende hand bieden door passende en open vragen te stellen, door een betere beschrijving of omschrijving te geven of door meer concrete termen te gebruiken.
- De leerkracht kan er een verhaal bij vertellen.

Mogelijke vervolgactiviteiten

Wat kan er na het eigenlijke plaatkijken nog gebeuren?

- Na het spontaan vertellen mogen de kleuters iets vertellen uit hun beleavingswereld dat aansluit bij de platen.
- Kleuters die dit leuk vinden, doen de handelingen na van de personages op de plaat. Bram doet de kikker na van de plaat. De kleu-

- ters bedenken zelf nog andere handelingen, voeren ze uit en verwoorden wat ze doen.
- De kleuters kiezen de plaat uit de reeks die zij het mooist vinden en vertellen er iets over.
 - Ze kunnen met een partner een plaat bespreken en ze dan laten zien aan de groep met commentaar.
 - De kleuters ontdekken en verwoorden de logische samenhang van de platen of het chronologisch verloop van het verhaal.
 - Ze rangschikken de platen in de juiste volgorde.
 - De leerkracht haalt nu een plaat weg, de kleuters raden welke plaat verdwenen is. Ze verwoorden wat erop staat.
 - De leerkracht doorbreekt de logische volgorde door de platen onderling te verwisselen. De kleuters plaatsen ze weer in de juiste volgorde. Ze vertellen waarom het zo moet.
 - Als de leerkracht er een blanco plaat bij doet, kunnen de kleuters iets toevoegen of iets tussenvoegen. Zijzelf of de leerkracht tekenen de situatie.
 - Het creatief en logisch denken wordt gestimuleerd als de kleuters bij een verhaal met platen, met een andere plaat mogen beginnen.

Het plaatkijken kan spontaan vorm krijgen op het moment dat de kleuters platen meebrengen van thuis. De leerkracht prikt ze aan het prikbord. Dit toevallige denk- en praatmateriaal kan zeer dynamisch aangewend worden. Na een gesprek erover maken de kleuters er een plakboek van. Dit komt in de boekenhoek. Het kan steeds aangevuld worden. Het zorgt voor veel zinvolle gesprekken.

Dramatiseren

Het dramatiseren kan een plezierige en kansrijke taalactiviteit zijn. Op voorwaarde dat de kleuters zich spontaan mogen uiten en zelf mogen beslissen of ze al dan niet aan de activiteit zullen deelnemen. Dan pas zijn de kleuters gemotiveerd en kunnen ze er iets bij leren.

De experimenteerfase voor het dramatiseren speelt zich af in de huis- en poppenhoek, de winkel en de verkleedhoek. Door het feit dat de kleuters daar spontaan hun rol spelen, verloopt het spel ongedwongen. Het feit alleen al dat ze één of meerdere rekwisieten gebruiken, kan het dramatiseren op gang brengen. Het zich verbergen achter de attributen stimuleert de durf tot spreken. Aanvankelijk zal de leerkracht bij deze situatie aansluiten bij het dramatiseren.

Het eigenlijke dramatiseren, waarbij de *creatieve taaluiting* centraal staat, kan bij oudere kleuters op gang gebracht worden door ze aanvankelijk slechts één of een paar korte fragmenten uit een verhaal te laten spelen. Wanneer ze met het dramatiseren vertrouwd raken, kan een verhaal aan bod komen.

Bij het dramatiseren stimuleert de leerkracht de kleuters niet alleen

tot nadenken over hun rol maar ook over de daarbij behorende verbale uitingen.

De hoofdlijnen bij het dramatiseren beschreven we in het hoofdstuk over emotionele ontwikkeling. Gezien in het perspectief als taalactiviteit willen we wel de nadruk leggen op het *creatief taalgebruik* bij de kleuters, hoe karig dat ook is.

Geslaagde improvisaties van kleuters moeten aangemoedigd worden.

Wat kan kleuters aanzetten tot dramatiseren?

Een gebeurtenis uit hun leefwereld, een plaat, een versje, een lied, een verhaal, een poppenspel, een raadsel.

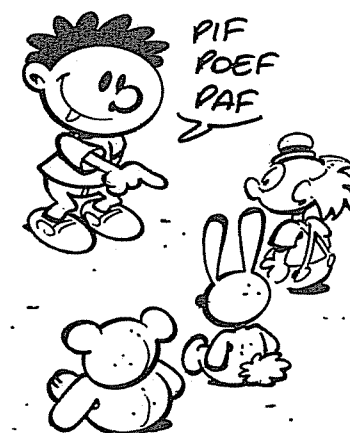
Opzegversjes

Versjes opzeggen vinden kleuters leuk. Het spel van klank en ritme is iets dat hen ligt. Het moet dan ook een spel blijven en geen gedreun van afgezaagde gedichten die veel te moeilijk zijn voor de kleuters.

Kiezen van versjes

Wat komt er in aanmerking in de kleutergroepen?

- *Korte hand- en vingerversjes* zijn bij elke leeftijdsgroep een succes. De kleuters hebben aan het meespelen met handen en vingers een geheugensteun.
- *Nonsensrijmpjes* zullen vooral in de smaak vallen van de jongste kleuters. Zij experimenteren graag met klanken en woorden zonder dat ze de betekenis ervan snappen. Het gaat om het plezier van het herhalen.
- *Aftelrijmpjes* vinden alle kleuters fijn. De handeling die ermee gepaard gaat, nodigt telkens weer uit tot opnieuw beginnen. Aftelrijmpjes kunnen goed ingeschakeld worden om een eerlijk beurt te geven.

- *Korte versjes* die aansluiten bij de ervarings- en belevingswereld van de kleuters en die ritmische en muzikale elementen bevatten, verdienen de voorkeur.
- *Raadsels op rijm* zullen vooral de oudste kleuters boeien.
- De inhoud van de versjes moet de kleuters aanspreken en aansluiten bij hun belangstelling.
- Vierjarigen kunnen versjes aan van vier tot maximum zes zinnestjes.

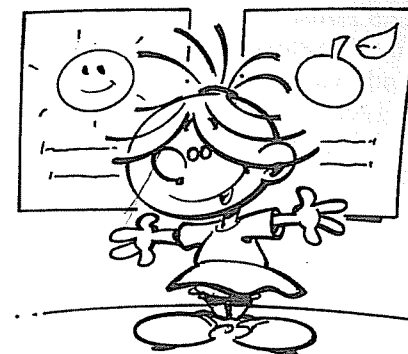

- Versjes van zes tot acht zinnestjes kunnen aan bod komen bij de oudste kleuters.
- In de hogere groepen kunnen kinderen zelf versjes schrijven.
- Nonsensversjes zijn uiteraard niet te begrijpen. Bij gewone versjes let de leerkracht op de woordkeuze en de zinsbouw. Te moeilijke woorden of te lange zinnen zullen de kleuters niet boeien.
- Versjes die gebouwd zijn op de herhaling van bepaalde klanken kunnen goed als articulatiespelletjes aan bod komen.
- Eenmaal de smaak te pakken, maken sommige kleutergroepen zelf versjes aan de lopende band. Geschikte exemplaren worden in het klasserepertoire opgenomen.
- Als de leerkracht bij elk versje een leuke tekening maakt, dan kunnen de kleuters om beurten een tekening kiezen. Daarvan lezen ze af welk versje ze gaan zeggen.

Aanbieden van versjes

Hoe kunnen we een versje aantrekkelijk aanbieden?

- Eerst en vooral moet de leerkracht het versje zelf goed kennen.
- Een voorwerp of een plaat kunnen een goede introductie zijn.
- Een kort verhaaltje kan de hele tekst van het versje bevatten.
- Het versje komt het best tot stand in vorm van spel.
- Het verhaaltje uitbeelden kan een goede houvast zijn voor sommige kleuters.
- Een paar platen die het versje illustreren zijn voor de kleuters een geheugensteun.

- Houdingen en bewegingen moeten uit de kleuters zelf komen. Ze worden hen niet opgedrongen.
- Uitspraakfouten worden zo onopvallend mogelijk verbeterd.
- Het klassikaal opdreunen van versjes bevelen we niet aan. De kleuters zullen het wel leuk vinden om individueel, samen of met een klein groepje kleuters een versje te zeggen.
- De kleuters dwingen om een versje te zeggen, wat vroeger vaak gebeurde, komt nooit voor. Het moet een leuk en ongedwongen zijn.

Articulatiespelletjes

Uitspraakfouten worden door de leerkracht onopvallend verbeterd. De leerkracht herhaalt zelf correct wat de kleuter heeft gezegd. Daarnaast kan ze met de kleuters dagelijks korte maar plezierige uitspraak- en articulatiespelletjes doen.

- De leerkracht plaatst enkele voorwerpen op een rij waar een bepaalde klank of letter in voorkomt. De kleuters bekijken en benoemen de voorwerpen.
- Een kleuter mag één of meer voorwerpen wegnemen en deze voorwerpen benoemen. Een andere kleuter benoemt de nog resterende voorwerpen.
- Hetzelfde spel kan gespeeld worden met een aantal tekeningen of illustraties.
- Een woord, een korte of lange woordenrij herhalen, vergezeld van klappen, springen, lopen, tikken, stappen zullen de kleuters leuk vinden.
- Ritmisch voor- en nazeggen van woorden of zinnen kan ook, maar het mag geen dreun worden.
- Versjes die zich daartoe lenen, kunnen aan bod komen.

Ernstige spraakstoornissen worden door de leerkracht tijdig gesignaleerd. De nodige deskundigen worden ingeschakeld of hun advies wordt opgevolgd.

5.2.5 Filosoferen met kleuters

Kinderen stellen vragen om greep te krijgen op de werkelijkheid. Kindervragen zijn soms moeilijk te beantwoorden, zeker als je ze heel serieus neemt, waar een kind ook recht op heeft.

Vaak is er geen definitief antwoord te geven. Vragen als: 'Besta je ook echt als je op een foto staat?' en 'En als je dood bent, besta je dan nog?' Dergelijke vragen leven bij kleuters en ze hebben een filosofisch karakter.

Kinderen bedenken theorieën over hoe de wereld in elkaar zit en ontstaan is. Over hoe ze zelf ontstaan zijn en wat hun plaats in de wereld is. Daarover praten met kinderen noemen we filosoferen. Het gaat er niet om wat ze er van leren, maar het geeft ze een gevoel in hun vragen serieus genomen te worden.

Voor filosoferen hebben kinderen denkvermogen, fantasie en belangstelling voor de wereld nodig. Daarom kunnen we met kleuters filosoferen, ze tot nadenken stimuleren. Begrippen als 'weten', 'denken' en 'herinneren' moeten betekenis voor de kinderen hebben.

Filosoferen zal met een kleine groep, die daar aan toe is, beter gaan dan met de grote groep.